

10. Цівун Н. М. Максим Рильський як поборник української мови і культури / Наталія Миколаївна Цівун // Українознавчий альманах. Випуск 14. К. : Вид-во ТОВ «Вадекс», 2013. С. 134-137.
11. Цівун Н. М. Синтаксична інтенція, семантична єдність і стилістичні функції періоду у творчості М. Т. Рильського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Наталія Миколаївна Цівун. К. : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2010. 24 с.

Natalia Tsivun. Maksim Rylsky As a master of literary translation (textological analysis of poetry translation M. Lermontov «When the golden cornfield waves» M. Rylsky).

Introduction. To find out the peculiarities of M. Rylsky translation in M. Lermontov's poetry.

Purpose. To show the discourse of Maxim Rylsky on the issues of translation, the history of the national language of the Ukrainian people and the Ukrainian literary language. To analyze the views of the poet on the Ukrainian language and Ukrainian culture in its entirety. Identify the problems faced by an interpreter when translating texts from one language to another, particularly poetic ones.

Methods. Textological, comparative-stylistic, taxonomical.

Results. A proficient translation requires a thorough knowledge of the national language and the language from which the translation is performed. Master of art of declamation, Rylsky as translator, with his work polished the artistic expression, increased the lexical and grammatical series of synonyms, erected new stylistic gradation and tonality of poetical narration. He was very sensitive to stylistic changes in language, to the dynamics of a living word. At translation of M. Lermontov's poetry, the translator retains the syntactic construction - the classical period with the structure of the complex sentence. Ability to deal with the difficulties that arose with the discrepancy in the nouns, the concepts of a single noun or collective, using active adjectives. Rylsky enriches the poetic dictionary of the Ukrainian language with new epithets, comparisons, metaphors. The expressive elements are consistent with the aesthetic content of the work, and peculiarity of the individual style of M. Lermontov.

Originality. Investigation of the creative thinking of an interpreter, the ability to get around the difficulties at translation.

Conclusion The poetic translation showed the depth of knowledge of syntactic contrarities, the vocabulary of M. Rylsky's Ukrainian language. The translator successfully transmitted the language images, built on associations of artistic thinking, the aggregate picture, depicted in the original.

Key words: translation, poetic text, textual analysis, epithet, metaphor, period, classical period, stylistic figures, anaphora.

УДК 81'1/4:

Ірина Воловенко

ОНОВЛЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті вказано, що зв'язок мови, мислення, культури знаходить відображення в базовому терміні сучасної когнітивної лінгвістики – концепті, а осмислення й оцінка сучасної української дійсності протікають в межах концептосфери. Сигналом до формування нових концептів у сферах політики, державного устрою, економіки, фінансової справи, релігії, медицини, армії, масової культури, субкультури, спорту, моди тощо є поява нових лексем у сучасній українській мові. Акцентовано увагу на тому, що запас смислів формується під час колективної інтелектуальної діяльності суб'єктів і являє сукупний оцінний досвід людей в період змін; освоєння нових концептів спирається на життєвий досвід і повсякденну практику, тому не має системного характеру, який охоплює рефлексивно повно, вичерпно нові й актуалізовані концептуальні смисли.

Ключові слова: концепт, концептосфера, метамова, конотація, смисл.

Зв'язок мови, мислення, культури знаходить відображення в базовому терміні сучасної когнітивної лінгвістики – концепті. Це зумовлено тим, що когнітивна лінгвістика орієнтована на зв'язок людини зі світом. У концептуальному підході до мовних фактів лінгвістів, в першу чергу, приваблює можливість максимально охопити етнокультурну специфіку мовного знака, всю комунікативно значиму інформацію, що досить важко було описати за допомогою системно-структурного аналізу лексичної семантики. Осмислення й оцінка сучасної української дійсності протікають в межах концептосфери, яка на рубежі століть відчуває сильний вплив з боку соціокультурних чинників. Поява нових лексем у сучасній українській мові є сигналом до формування нових концептів у сферах політики, державного устрою, економіки, фінансової справи, релігії, медицини, армії, масової культури, субкультури, спорту, моди тощо.

Тому питання оновлення концептосфери внаслідок внутрішньомовних та позамовних чинників є актуальним.

Метою статті є довести, що основним чинником оновлення концептосфери є оновлення лексичного складу мови внаслідок появи нових лексем або переосмислення уже наявних.

Досягнення поставленої мети зумовило виконання таких завдань: вказати на особливості оновлення концептосфери внаслідок концептуалізації як первинного, так і вторинного значення слова.

Концептуальне освоєння нових життєвих подій «схоплює» ті лакуни, які виникли внаслідок формування нових реалій. Концептуальні рефлексиви дозволяють вловити базові моменти формування нового концепту, коли в мову входить нова лексема, що не насичена концептуальним змістом. Її наповнення може відбуватися по-різному.

Так, наприклад, у сучасній українській літературній мові лексема *бізнес* має два основних значення, які зафіксовано в першому томі «Словника української мови», опублікованому в 2010 році: 1. Підприємницька діяльність, спрямована на отримання прибутку. 2. Бізнесмени, підприємці (з позначкою збірне, яке з'явилося за допомогою метонімічного перенесення [7, с. 503]. Раніше, в першому томі «Словника української мови», опублікованому в 1970 році було закріплене лише таке значення: 1. Комерційна, біржова або підприємницька діяльність як джерело наживи в капіталістичному світі [7, с. 179]. Очевидно, що лексема насичена негативним концептуальним змістом, наприклад: *Інше становище в капіталістичних країнах! – вигукнув юнак: – Там усе підкорено бізнесу, наживі* (Петро Панч, Ерік..., 1950, 129); *«Бізнес на здоров'ї американців зріс за останні роки на 300 процентів, його річний оборот – 65 мільярдів доларів»* [Молодь України, 10.04.1973]; *«У Сполучених Штатах процвітає бізнес на мафії. Будь-яка книжка про пригоди бандитів стає “бестселером”»* [Молодь України, 31.07.1976]; *«У розтління моралі, в отруєння цілої нації значний вклад вносить і жахливий бізнес по розповсюдженню наркотиків»* [Молодь України, 06.10.1987]. Натомість наразі лексема частково змінила свою конотацію, зокрема щодо «великого бізнесу» негативна конотація залишилася, а поняття «середній бізнес» та «малий бізнес» набули позитивного значення, наприклад: *«Чи вдасться змусити великий бізнес платити податки не через ФОПи. У Раді за моїм співавторством зареєстровано законопроект, спрямований на виведення з тіньової економіки торговців товарами високого цінового сегменту та великого торгового бізнесу, який використовує спрощену систему оподаткування»* https://biz.censor.net.ua/columns/3034334/chi_vdastsya_zmusiti_velikiyi_bznes_platiti_podatki_ne_cherez_fopi; *Малий бізнес сьогодні - це соціально-економічний фундамент, без якого не може стало розвиватися будь-яка інноваційно-орієнтована, а особливо європейська держава. Малий бізнес багато в чому визначає темпи економічного зростання, структуру і якість внутрішнього валового продукту (ВВП). Основна його функція, яка є надзвичайно важливою - соціальна. Це створення робочих місць, професійне навчання* (http://vgolos.com.ua/blogs/malyu_ta_seredniy_biznes_nevelychkyu_likbez_dlya_mozhnovladtsiv_112967.html?print). Очевидно, що концепт слова *бізнес* суттєво відрізняється в публіцистиці радянського і пострадянського періодів.

Матеріал демонструє, що носій мови, з одного боку, дотримується термінологічного визначення поняття *бізнес*, чітко окреслює межі цього поняття, не додаючи при цьому індивідуальних смислів. У цьому випадку базовий семантичний компонент індивідуальних тлумачень повністю збігається з загальномовним. З іншого боку, слово отримує індивідуальну інтерпретацію, зокрема позитивний або негативний смисл.

Запас смислів формується під час колективної інтелектуальної діяльності суб'єктів і являє сукупний оціний досвід людей в період змін. Очевидно, що зміна однієї історичної епохи іншою впливає на ментально-вербальний процес оновлення культурної семантики. Буденне освоєння нових концептів спирається на життєвий досвід і повсякденну практику, тому не має системного характеру, який охоплює рефлексивно повно, вичерпно нові й актуалізовані концептуальні смисли. При цьому для буденної свідомості характерна особистісна упередженість. Обговорюючи слово в різних аспектах, рефлексив додає нові знання або закріплює смислові зміни, вербалізує те, що засвоюється іншими невербалізованим.

В. фон Гумбольдт писав: «Позначення окремих внутрішніх і зовнішніх предметів справляє глибокий вплив на чуттєве сприйняття, фантазію, почуття й через взаємодію цих явищ – на характер узагалі, оскільки в цьому випадку справді поєднуються природа й

людина, справді матеріальна речовина з духом, що її формує. У цій сфері особливо чітко проступає національна своєрідність. Це аргументується тим, – як відзначає лінгвіст, – що людина, пізнаючи природу, наближається до неї та довільно виробляє свої внутрішні сприйняття відповідно до того, у які стосунки вступають її духовні вияви. І це знаходить своє відображення в мові...» [3].

О. Потебня зазначав: «Як правило, ми розглядаємо слово в тому вигляді, як воно подається в словниках. Це аналогічно тому, якби ми розглядали рослину, якою вона є в гербарії, тобто не так, як вона живе, а як штучно підготовлена до цілей пізнання». Отже, слово призначене бути посередником між новим сприйняттям і попереднім запасом думки [6, с. 127], тобто бути зв'язковою ланкою між попереднім і новим поняттєвим смислом.

Так, слово поребрик, облямівка краю тротуару, що відділяє проїжджу частину від пішохідної, поширене лише в окремому регіоні Росії – Санкт-Петербурзі та Ленінградській області (в Україні більш звичне слово «бордюр» – від французького bord – «край»), в Україні стало уживане після 12 квітня 2014 року, коли озброєні чоловіки в камуфляжі захоплювали райвідділ міліції у Краматорську на Донеччині і, тицяючи автоматом, «попросили» журналістів відійти за поребрик. Це стало однією з причин припускати, що краматорський райвідділ міліції штурмували російські спецназівці, серед яких є петербуржці. Тому на українському мовному ґрунті слово поребрик набуло негативної конотації, зокрема з вказівкою на територію Росії та на озброєних людей, що захоплювали райвідділи міліції на території Східної України, а як наслідок – розвинулося нове значення, наприклад: *Опубліковані знімки викликали бурхливі обговорення в соціальних мережах. Частина інтернет-користувачів побачила в них доказ причетності до протестів «руки Кремля», інші назвали листівку провокацією, організованою недругами Саакашвілі: «Друкували за поребриком?»* (<https://www.obozrevatel.com/ukr/politics/drukuvati-za-porebrikom-divna-reklama-mitingu-saakashvili-oburila-merezhu.htm>); *Одним з найбільших запитань на сьогоднішній день залишається питання – хто ж насправді захоплював Краматорськ та інші східні міста.* (<http://garmata.org/diversanti/separasti/35-spetszagin-porebrik>).

Нові конотації виникають на зумисних зміщеннях традиційної дистрибуції мовних одиниць. Зумисне зміщення використовують для того, щоб привести мовні одиниці в такі сполучення, які б відповідали асоціативно-образним уявленням автора, тому що самі мовні одиниці (стилістеми) ще не стиль, вони – матеріал, здатний на те, щоб з нього можна було створити стиль, колорит (діловитості, офіційності, ліричності, іронічності, розмовності) тощо [9]. Такі процеси спостерігаємо, коли слова однієї професійної сфери застосовують для позначення реалій іншої. У Словнику іншомовних слів (<http://www.jnsm.com.ua/ures/book/pro.shtml>) подано такі тлумачення лексеми інтерфейс: 1. Сукупність засобів, методів і правил, що забезпечують взаємодію пристроїв обчислювальної системи, програм та (або) користувача. 2. Сукупність описів і узгоджень про процедуру передачі управління в підпрограму та повернення в вихідну програму. Зазначену лексему використовують у сучасних публіцистичних текстах: *Максим Нефьодов зробив короткий звіт щодо роботи Міністерства за рік та підкреслив роль Громадської ради у питанні просування реформ. «Для Мінекономрозвитку Громадська рада - це інтерфейс роботи з громадянським суспільством.* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248713411). Очевидно, лексема інтерфейс вийшла за межі комп'ютерної лексики та набула нового значення – сукупність правил взаємодії керівної установи з громадянами. Це стало можливим через те, що концепт виник на асоціативно-образних уявленнях і заступив пряме об'єктивне значення.

Зміна смислу слова відбувається у разі ослаблення первинного значення, а цей процес більш продуктивний при утворенні будь-якого словосполучення. Перехід від слова до словосполучення в поняттєвому плані означає здійснення процесу мислення, а суть мислення полягає в комбінуванні або поєднанні ідей [1, с. 31-32].

«Рух значення слова в процесі рефлексійного колективного мислення проходить ступені аперцепції, тобто залежності колективного сприйняття від минулих досвідів, від обсягу

знань про предмет і від уміння повернути мовні явища самі на себе. Розмежовуючи в значенні слова, передусім кореневого, поняттєвий смисл і власне лінгвальне значення, усвідомлюємо, що друге виходить із першого» [4, с. 37]. Якщо первинне значення слова узагальнює передусім суспільний досвід і відтворює поняттєвий рівень пізнання, бо ґрунтується на предметно-чуттєвому означенні, то вторинні значення узагальнюють і мовний досвід, тобто відтворюють власне мовний, семантичний рівень пізнання, тобто на зміну конотації слова впливає його «оточення».

Цей аспект у своїх працях підтримували Л. А. Булаховський, який писав: «Природа слова мало не в кожній новій фразі дає про себе знати новими відтінками стосовно до інших сполучень, у яких слово це вже сприймалось [2, с. 40]; Л.В.Щерба вказував, що складання смислів «дають не суму смислів, а нові смисли» [10, с. 68], тому утворення смислів можливе лише в контексті. Оскільки комбінаторика значень слів є вже в будь-якому словосполученні, то словосполучення треба вважати мінімальним контекстом [5, с. 22-23], а сполучуваність слова – його систематизованим, узагальненим синтагматичним контекстом. Так, наприклад, слово аспірант набуває іншої конотації у нетиповому поєднанні: «Північноатлантичний альянс офіційно визнав, що Україна прагне набути членства в НАТО, та доєднав нашу державу до переліку **«країн-аспірантів»**. Цей дещо незвичний термін, звичайно ж, не має відношення до «аспірантури», тобто післядипломного навчання. Назва нового статусу України у відносинах з Альянсом походить від англійського «aspirant country», тобто у дослівному перекладі – «країна, що має прагнення [до вступу в Альянс]». Зазначимо, що поєднання за певним синтаксичним зв'язком будь-яких слів може бути як узуальне, так і okazіональне. Таку лексичну сполучуваність розуміємо як контекстуальну здатність слова вступати в зв'язки з іншими словами.

«Узуальне значення розуміємо як усю сукупність уявлень, що становлять для члена певної мовної спільності зміст цього слова, а узуальна конотація – це загальна конотація мовних одиниць, яка вже усталилася в мові, є загальнозрозумілою і загальноживаною, вона ніби стала нормою. Здебільшого це конотація уже формального характеру – традиційна книжна чи пісенна, живомовна. Так, наприклад, у Словнику української мови витлумачено значення лексеми агресор як того, хто вдається до агресії; нападник, загарбник [8, с. 18], та лексеми терорист – прибічник тактики терору; учасник терористичних актів [Словник української мови: в 11 томах. – Том 10, 1979. – стор. 94]. Внаслідок спланованої збройної агресії Росії проти України, розпочатою 20 лютого 2014 року з військової операції Збройних Сил РФ із захоплення частини території України – Кримського півострова, одним із концептів слова агресор та слова терорист у світовому просторі є Російська Федерація: *На превеликий жаль, ООН сьогодні не здатна приймати будь-яких практичних рішень, які могли б впливати на агресора. У цьому величезна слабкість цієї організації. На превеликий жаль, вона практично не може виконувати тих функцій у сфері безпеки, які на неї покладені. Чому так відбувається? Тому що в Раді безпеки ООН представлено, власне, дві системи цінностей: західна, тобто цивілізована, і російська.* (<http://glavred.info/politika/volodimir-ogrizko-priamoyu-agresiyeyu-i-vvedennyam-viysk-v-ukrayinu-putin-pidpishe-sobi-virok-282739>).

Очевидно, що особливості ментальної реальності концептуальних смислів не можуть бути відмежовані від мовного вживання лексем, які номінують цей концепт. Мовні і когнітивні знання є симбіозом, тобто вони не лише співіснують, але й взаємодіють, утворюючи єдиний когнітивно-комунікативний процес використання мови. Отже, внаслідок довготривалого вжитку слово поєднується в таку нерозривну пару з уявленням про річ, що стає власним і повним її знаком, набуває властивості усякий раз збуджувати в нашому розумі уявлення про річ з усіма її ознаками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамар Ж. Исследование психологии процесса изобретения в области математики. М.: Сов.радио, 1970. с. 31-32.
2. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка. К.: Рад.школа, 1952.

3. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человеческого рода // Хрестоматия по теории языкознания XIX – XX веков. М., 1956.
4. Жайворонок В.В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць // Мовознавство. 1999. № 6. С. 35-38.
5. Кодухов В. И. Контекст как лингвистическое понятие. В кн.: Языковые единицы и контекст. Л.: ЛГПИ, 1973. с. 22-23.
6. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. В кн.: Слово и миф. М.: Правда, 1989.
7. Словник української мови : у 20 т. / НАН України ; Укр. мовно-інформаційний фонд. К. : Наук. думка, 2010. Т. 1. 912 с.
8. Словник української мови: в 11 томах. Том 1, 1970. С. 179.
9. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько., К.: Вища шк., 2003. 462 с.
10. Щерба Л. В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании. В кн.: Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. М., 1965. Ч. 2., С. 68.

Iryna Volovenko upgrade of conceptsphere in the modern ukrainian language.

The article states that the connetion of language of language, thinking, culture, is find reflections in the basic term of cognitive linguistics – the concept. Understanding and estimation of modern ukrainian reality flow past the limits of conceptsphere. Appear of new words in the modern ukrainian language is the signal to form new concepts in the branches of politics, government, economics, financial affairs, religion, medicine, army, mass culture, subculture, sports, fashion etc. When in the language appears a new word, that do not have conceptual content, conceptual reflexion, allow to catch the basic moments of formation new content. The formation is possible under the condition of the constant concept lines and adding of individual meanings, at that time word take individual interpretation, and as a result appears new concepts.

The stock of meanings is formed during the collective intellectual activity of the subjects and represents the combined estimation experience of people during the period of changes. The development of new concepts is based on the life experiance and everyday practise, so it does not have a systemic character, that envelops reflexively full, exhausive new and actual conceptual sense.

The assosiative – image conceptions of the authors can be cause for intentional displacement of the traditional distribution of linguistic units, and as a result – for appear of new concept.

The movement of meanings of the word in the process of reflective collective thinling pass the degree of aperception, that is dependence of the collective perception for past experienses, from amount of knowledge about subject and from the skill to turn language phenomen ourself.

Channging of the meaning of the word can be in case of weakening of the original significance, for example when new combination of words is created.

Moving from wordto combinations of words in a conceptual plan means realisation of the thinking process. Connectivity can occur with a certain syntactic connection of any words because it envelop not only valence but also non-valence connections of any words (usualional and nocasional), as a type of distribution.

Key words: concept, concept sphere, metamorphosis, connotation, sense, word, cognitive linguistics, usual connotation.